

Josef Kadeřábek

Proměny slánských měšťanských elit v době protireformace (1610 – 1635)

Rigorózní práce. Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, Historický ústav, České Budějovice 2012. 179 stran (včetně 43 příloh).

Posudek oponenta

Osud královského a krajského města Slaného, které v důsledku bělohorské porážky ztratilo svůj status a bylo dáno do dědičné zástavy sousední politicky vlivné vrchnosti, je zajisté tématem nejen vědecky závažným, ale navíc též obsahově poutavým a čtenářsky vděčným. I když ve starší i novější odborné literatuře mu již byla věnována pozornost, nelze říci, že by bylo objasněno uspokojivým způsobem a alespoň v relativní úplnosti. Dosavadní stav poznání lze naopak označit za desideratum českých urbánních dějin období raného novověku, především z toho důvodu, že právě Slaný může být považován mezi královskými městy za exemplární případ krajního a vyhoceného řešení zásadní konfesionalní a politickosprávní změny, tradičně shrnované pod pojem rekatolizace a (dnes již řidčeji) též pod pojmy refeudalizace a prosazení státního (habsburského) absolutismu.

Josef Kadeřábek v předložené rigorózní práci nevěnuje pozornost primárně politické, náboženské a politickosprávní rovině slánských dějin (ač se jí přirozeně ve svém výkladu nemohl vyhnout). Pokusil se o pohled z jiného úhlu: o rekonstrukci vůdčí vrstvy-elity slánské měšťanské komunity a o stanovení role, kterou tato elita hrála v každodenním životě města i v jeho politických osudech v období vymezeném lety 1610-1635. Věnoval soustředěnou pozornost genezi elitní složky slánské městské společnosti a základním stavebním prvkům „sociální sítě“, o níž se opíralo její výsadní postavení. Zevrubně popsal mechanismy, jimiž tato uzavřená skupina vymezovala, udržovala, legitimizovala a uplatňovala své postavení, stejně jako mechanismy, jimiž se ostatní „řadoví“ měšťané snažili do této skupiny proniknout, nebo s ní navázat pro sebe prospěšné užší styky. Na základě toho pak velmi pregnantně postihl a popsal vnitřní změny, jež se odehrály v měšťanské komunitě města Slaného v důsledku pobělohorského politického a náboženského převratu.

Přestože se nepohybuje na neprobádané půdě, spíše naopak, předkládá Kadeřábek originální a do značné míry nový pohled na slánskou realitu. Snaží se jí nahlížet a interpretovat „skrze proměny jejích určujících vnitřních struktur“. Vychází z bezpečné znalosti událostní faktografie i pravidel a praxe fungování městské správy, ze studia ceremoniálů, zvyklostí, rituálů životního cyklu a dalších reálií dobové měšťanské společnosti středočeských královských měst. To mu umožňuje srovnávat slánskou skutečnost se situací např. v Lounech, Žatci, Mělníce i jinde (což ovšem činí pouze případ od případu, nikoli soustavně). Vychází také z dobré orientace v současných trendech středoevropské urbánní historiografie, zejména pak jejích sociologizujících klonů. To má vliv mimo jiné na jeho odborný jazyk, který je osobitě formalizován, ale také zřetelně posunut směrem k až nadužívání některých terminologických klišé („sociální síť“, „síť vztahů“, „vzorce významů“, „vzorce paměti“, „kolektivní identita“, „sňatkové strategie“ ad.). Lze k tomu mít výhrady, nutno však uznat, že tento stylistický postup přes jistou schematičnost přispívá k jednoznačnosti výkladu. Ztotožnění slánské měšťanské elity s kategorií měšťanů, označovaných v pramenech jako „slovutní páni“, je možno na základě snesených dokladů plně akceptovat; odpovídá to dobovému významu titulatury jako neoddělitelné součásti společenské reprezentace a prestiže osob všech tří stavů. Již méně přesvědčivá se zdají tvrzení o uzavřenosti sociální skupiny „slovutných pánů“ a o její omezené komunikaci s nižšími

skupinami měšťanské společnosti, obdobně jako závěry o jen omezené prostupnosti a vzájemné komunikaci mezi příslušníky městské rady, sboru obecních starších a sboru volenců. Je to však spíše téma k diskusi a ujasnění pojmů – vždyť Kadeřábek sám uvádí řadu příkladů „úředního“ i společenského vzestupu jednotlivých měšťanů a celou škálu „strategií“, které k takovému vzestupu zpravidla úspěšně vedly. Argumentem ve prospěch relativní uzavřenosti je naproti tomu fakt, že ve slánské radě se za 11 let (1610-1621) vystřídalo pouhých 25 měšťanů. Pravdu má Kadeřábek bezpochyby v tom, že při vzájemné komunikaci téměř vždy šlo o iniciativu „zdola“. A rovněž oprávněně klade důraz zejména na význam navazování nepokrevního příbuzenství formou kmotrovství, jež bylo takřka základním konstitutivním prvkem utváření slánské měšťanské společnosti, ale také základním pilířem udržování její vnitřní soudržnosti a schopnosti odolávat rekatolizačnímu tlaku. Přesvědčivě je doložen význam změny orientace těchto příbuzenských vazeb z vnitroměstského prostředí směrem k martinickým vrchnostenským úředníkům a přímá souvislost této změny s celkovou proměnou hodnotového světa a „kolektivní identity“ slánských měšťanů.

K velkým pozitivům Kadeřábkovy práce patří obohacení pramenné základny, neboť na rozdíl od většiny svých předchůdců systematicky prostudoval také dosud archivářsky nezpracovanou a nezpřístupněnou část archivu města Slaného. Zejména radní manuály, notuláře poselacích listů a jednotliviny z tzv. Miltnerovy sbírky poskytly řadu nových údajů a poznatků, buď zcela neznámých, nebo doplňujících a obohacujících pohled na věci již známé. Právě z nich vychází Kadeřábkův osobitý a bezesporu podnětný obraz slánské měšťanské společnosti. Na řadě míst je velmi plastický, konkrétní, neotřelý a tím i působivý. Jinde se však autor spokojuje pouze s poněkud schematickými závěry, závislými na příslušné literatuře.

Snaha vysvětlit proměny slánských elit i jejich postojů především z vnitřních vztahů a vnitřních podmínek ve městě má za následek, že autor zevrubněji nezkoumá dosah vnějších vlivů, které mohly působit na skladbu městské elity. Obnovy městské rady považuje za formální, ustálený ceremoniál a uvádí pouze dvě jeho narušení – v roce 1616 a 1618. Nezabývá se tím, jaký dopad mělo ve Slaném např. plošné přeobsazení městských rad a rychtářská instrukce z roku 1617 (uvádí na s. 37 a 43 okolnosti vstupu Jiřího Vojny do rady, nevěnuje však pozornost tomu, že právě v letech 1617-1619 Vojna dočasně vystřídal v pozici dlouholetého primase Václava Hanzburského). Obdobně Kadeřábek sice konstatuje, že od roku 1622 byly Slánští pod tlakem patentů a nařízení Karla z Lichtenštejna a poté Jaroslava Bořity z Martinic, nikde však konkrétněji neuvádí, jaká opatření tyto direktivy obsahovaly a co nařizovaly. Zevrubnější pozornost, nežli je tomu v posuzovaném textu, by si zasloužila také emigrace ze Slaného v letech 1626-1627. Byla vsutku enormní – do exilu odešlo přes 300 osob, z toho 87 plnoprávných měšťanů, vesměs příslušníků kategorie "slovutných pánů" - musela tedy sama o sobě výrazně změnit skladbu městské elity. Autor bohužel blíže nerozebírá ani nedokládá, kdo odešel a kdo zůstal ve Slaném, a ani v přílohách neuvádí alespoň složení městské rady po roce 1632. Pouze opakovaně hovoří o rozpadu a konci starých elit a návazně podává stěžejní výklad o konečné změně orientace i kolektivní identity slánského měšťanstva ve 30. a 40. letech 17. století.

Méně závažné nežli výše uvedené výhrady jsou některé formální nedostatky, konkrétní chyby a technická nedopatření. V práci je jich jen nemnoho. Namátkou uvádím např. že autor nikde nezdůvodňuje své vymezení doby protireformace ve Slaném léty 1610-1635 (viz v názvu práce), že na s. 56 hovoří o působení královského rychtáře Modletického v radě, na s. 89 uvádí Fridricha Falckého

jako luterána (!), že v několika citacích a v seznamu literatury vypadl údaj, že se jedná o sborník Documenta Pragensia 21 (Osm set let pražské samosprávy), resp. 22 (Pražské městské elity...) atd.

Ocenění naopak zaslouží celkově solidní a svědomitě zpracovaný vědecký aparát Kadeřábekova pojednání, na prvním místě soubor 43 příloh (seznamů, tabulek a grafů), které doplňují a velmi názorně dokreslují výklad podaný v textové části.

Závěrem lze konstatovat, že Josef Kadeřábek předložil specializovanou studii o dílčí problematice, která zjevně předjímá zásadnější zpracování slánských dějin daného období, nebo dokonce širší pojednání o dějinách českých královských měst. Autor totiž podává velmi hutný přehled struktury městské správy a stručný souhrn bádání o městských elitách, rozebírá genezi a proměny slánské měšťanské elity, avšak nevěnuje soustavnější pozornost vrstvě plnoprávného měšťanstva jako celku (s výjimkou jeho snah o navázání vztahů s elitou a o proniknutí do jejích řad). Zcela stranou jeho pozornosti pak v této etapě výzkumu stojí ostatní (neměšťanští) obyvatelé Slaného.

Přes jistá zjednodušení a schematizaci (jejímž výsledkem je podaný závěrečný výklad a uplatněná etapizace procesu reidentifikace slánského měšťanstva, zúžená posléze na generační záležitost) i přes zdánlivou suchopárnost výčtů příbuzenských a jiných sociálních vazeb jsou vývody a závěry Kadeřábekovy práce plně akceptovatelné a zasvěceně postihují reálné proměny historické skutečnosti v mikrohistorické perspektivě slánské městské komunity první třetiny 17. století.

Posuzovaná práce přináší v řadě aspektů nový vhled do problematiky sociální disciplinace a konfesijní unifikace středoevropské městské společnosti v krizové fázi raného novověku. Může vyvolat kritickou odbornou diskusi o vypovídacích možnostech a hranicích výzkumu dobových pramenů, o uplatněných metodických postupech, o možnostech komparace, popřípadě o širší platnosti a možnosti zobecnění závěrů, k nimž autor dospěl. V takové diskusi většina z Kadeřábekových vývodů dozajista ob stojí.

Hodnota posuzované práce spočívá v jejím faktografickém bohatství, zpracovaném osobitým metodickým způsobem. Koncepte výkladu vychází z výpovědní schopnosti užitých pramenů a z vnitřní logiky shromážděných údajů. K zvládnutí takového přístupu je ovšem nezbytná hlubší znalost obecných sociálně ekonomických a sociálně kulturních poměrů, stejně jako bezpečná orientace v dobové politické a náboženské realitě, založená na poznatcích nejnovějšího historického bádání. Také po této stránce zaslouží Kadeřábek absolutorium.

Přestože se autor nedokázal bezesbytku vypořádat se všemi problémy důsledně koncepčního metodologického i metodického zvládnutí rozsáhlé látky a jejího optimálního písemného podání, mohu s plnou odpovědností konstatovat, že posuzovaná práce je ve svých vývodech podnětná a že přináší podstatné badatelské výsledky. Prokazuje též autorovu odbornou erudici i jeho připravenost k náročnějším vědeckovýzkumným úkolům. Považuji proto tuto rigorózní práci za úspěšnou a vyhovující všem požadavkům. Doporučuji, aby byla připuštěna k obhajobě a aby se stala základem řízení o udělení „malého“ doktorátu.

V Praze dne 8. října 2012

Doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc.